

latere humanistische geschiedschrijving op zijn duimpje, maar hij voegde er nog veel origineels aan toe. Dat kon hij doen omdat hij een bevlogen verzamelaar en kenner van lokale oudheidkundige bodemvondsten was. Zijn eigen oudheidkundige verzameling was zo groot en belangrijk, dat er nog een halve eeuw na zijn dood geleerden naar kwamen kijken en de Paltser keurvorst er in 1704 een goede som voor betaalde.

Op grond van zijn gecombineerde archeologische en historiografische kennis schetste Smetius een beeld van het antieke Nijmegen als een beschaafde Bataafse stedelijke nederzetting, weliswaar sterk onder invloed van de Romeinse cultuur, maar toch met een eigen karakter. De Bataven werden bij hem geëmancipeerd van primitieve plattelandsbewoners en rauwe vechtjassen tot stedenbouwers van formaat. Bovendien waren er sporen van het vroege christendom bij hen te vinden—dat was natuurlijk helemaal een bewijs voor hun hoge beschavingsniveau. En tenslotte meende hij, zoals overigens de meeste van de humanistische geschiedschrijvers over het onderwerp, dat de Bataven zich uit eigen vrije wil met de Romeinen hadden ingelaten en dus eerder te beschouwen waren als politiek onafhankelijke bondgenoten van het Romeinse Rijk dan als een in de loop van de Romeinse expansie geknechte Germaanse stam. Ook het beeld van het middeleeuwse en eigentijdse Nijmegen, de vrije rijksstad en hoofdstad van de provincie Gelre in de Republiek, verbond Smetius in zijn historisch betoog met de oorsprong van de stad bij de vrije Bataven.

Op deze wijze schreef Smetius een met veel op oudheidkundige vondsten en klassieke teksten gestutte details verluchte geschiedenis van het oude Nijmegen. Onder de indruk van zijn geleerdheid vergaven Hollandse geleerden als Petrus Scriverius hem zelfs dat hij Nijmegen tot de enige echte 'stad der Bataven' in de zin van Tacitus' vermelding had gebombardeerd, zodat er geen plaats meer was voor andere steden zoals Lugdunum Batavorum oftewel Leiden. Het boek genoot in de eigen tijd een grote faam, maar raakte later vrijwel vergeten.

Het vertalen van Smetius' geleerdenlatijn is geen gemakkelijke opgave. De drie vertalers zijn er uitstekend in geslaagd een vloeiend leesbare tekst te leveren. Bij één ingewikkeld lofdicht van Constantijn Huygens op Smetius' oudheidkundige verzameling (II, 86-87) moeten de vertalers bekennen dat zij niet altijd begrijpen waar de dichter op doelt, en één zilveren munt met 'keizer Victor' erop (II, 49) kunnen zij niet thuisbrengen (misschien een nummus victorius met een Jupiterkop?), maar verder hebben zij alle puzzels bevredigend opgelost. Bijzonder te loven is ten slotte de 'Inleiding' van Sandra Langereis, die het gehele deel I beslaat en uitmunt door beknoptheid, helderheid en didactisch geduld met een lezer, die misschien niet (meer) zo precies weet wie de Bataven of de humanisten waren en wat deze met elkaar te maken hadden.

M. E. H. N. Mout

H. Duits, e. a., ed., *Een lezer aan het woord. Studies van L. Strengholt over zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde* (Uitgaven Stichting neerlandistiek VU XXVI; Münster: Nodus Publikationen, Amsterdam: Stichting neerlandistiek VU, 1998, xv + 339 blz., f49,50, ISBN 90 72365 55 0 (Stichting neerlandistiek VU, Faculteit der Letteren, Vrije Universiteit, De Boelelaan 1105,1081 HV Amsterdam), ISBN 3 89323 430 6 (Nodus)).

In *Een lezer aan het woord* zijn twintig pakkende studies samengebracht van de in 1989 overleden Leenden Strengholt. Strengholt was vanaf 1977 hoogleraar oudere letterkunde aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. De artikelen en lezingen illustreren hoe veelzijdig zijn wetenschappelijke oeuvre was en hoe minutieus deze filoloog altijd te werk ging. In zijn analyses

keert Strengholt telkens terug naar de bron — het (handgeschreven) gedicht — en hij beschrijft stap voor stap wat er precies in een tekst staat, helder en zonder jargon te gebruiken. Door nauwkeurig te lezen voegt hij nieuwe inzichten toe aan het vakgebied van de neerlandistiek en weet hij bestaande beelden in de literatuurgeschiedenis wezenlijk te corrigeren. Zo weerlegt hij overtuigend eerdere interpretaties van zeventiende-eeuws materiaal. Zijn reconstructies zijn daardoor niet alleen leerzaam voor historisch letterkundigen maar ook voor historici.

De redacteuren van de bundel hebben zich bij hun keuze laten leiden door de volgende criteria: de artikelen mochten niet eerder in boekvorm zijn gebundeld, ze moesten van belang zijn voor de literatuurgeschiedenis en ze moesten exemplarische waarde hebben. Een groot deel ervan was tot nu toe moeilijk bereikbaar doordat ze verschenen in uitgaven met een beperkte oplage. Naast de studies bevat de bundel een chronologisch geordende lijst met wetenschappelijke publicaties van Strengholt, bijna 200 titels.

Een goed voorbeeld van de manier waarop Strengholt afrekent met literaire mythen is het bekende artikel 'Over de Muiderkring' (1986). Al eerder hadden andere onderzoekers laten zien dat het beeld van de Muiderkring als een geregeld bijeenkomende groep van kunstenaars en geleerden een tot mythische proporties opgeblazen beeld was, ontstaan in de negentiende eeuw. Strengholt reconstrueert aan de hand van de correspondentie en gedichten van Pieter Comeliszoon Hooft en diens bekenden wie er nou werkelijk het Muiderslot bezocht hebben en wanneer dat gebeurde. Hij meent dat onder de vrienden van de drost—zoals Maria Tesselschade Visscher, Casper Barlaeus en Constantijn Huygens — wel een zeker bewustzijn bestond van een 'Muider vriendenkring'; maar van een literaire groep met een zekere doelstelling was geen sprake. Het ging vooral om gezellige logeerpartijen waarbij de nadruk lag op ontspanning.

Illustratief voor de wijze waarop de hoogleraar teruggaat naar de oorspronkelijke zeventiende-eeuwse bronnen om bestaande verklaringen te herzien, is bijvoorbeeld 'Over een moeilijk gedicht van Maria Tesselschade' (1987). Daarin raadpleegt Strengholt het manuscript van het gedicht 'Die reisen wil op aerdt', dat hij opnieuw leest en analyseert. In de uitgave van de briefwisselingen van Hooft heeft tekstbezorger Van Trient Visschers vers gedateerd op 1636. Overtuigend toont Strengholt aan dat het geschrift niet in die tijd kan zijn ontstaan. Evenmin heeft het iets te maken met de gedachtewisseling tussen Visscher en Huygens halverwege de jaren veertig over haar keuze voor het katholicisme. Door het oorspronkelijke handschrift van het gedicht en de veranderingen daarin woord voor woord te herlezen, komt Strengholt tot de conclusie dat 'Die reisen wil op aerdt' gebaseerd is op het thema dat voor de reis naar het hiernamaals ziekte, lichamelijk lijden, een pre is. Binnen het oeuvre van de schrijfster beoordeelt hij het vers als een hoogtepunt.

Een laatste sprekend voorbeeld van Strengholts aanpak is 'Terug naar de handschriften van Huygens' *Zede-prints*' (1982). Op basis van de manuscripten die bewaard worden in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag komt hij tot een nieuwe lezing van de ontstaansgeschiedenis van de reeks. Daarmee laat hij zien dat methodisch onderzoek van de handschriften van Huygens' gedichten altijd vooraf moet gaan aan de analyse ervan. De veel geraadpleegde uitgave die Worp aan het eind van de negentiende eeuw gemaakt heeft van het werk van Huygens is namelijk niet altijd even exact.

Strengholt zet dus altijd alle bekende gegevens opnieuw op een rij, voegt daarbij nieuwe inzichten en trekt vervolgens zijn eigen conclusies. Daarmee heeft hij belangrijke bijdragen geleverd aan de interpretaties van historische teksten. Nog maar weinig van zijn bevindingen zijn aan vernieuwing toe. Op zijn uitleg van Visschers gedicht is bijvoorbeeld alleen een beknopte aanvulling van Nicolaas van der Blom verschenen (*Voortgang* (1990) 153-154). De manier waarop Strengholt zeventiende-eeuwse gedichten herleest is nog steeds stimulerend voor de

hedendaagse lezer. Ondanks de in het oog springende typfouten — vermoedelijk veroorzaakt door het scannen van eerder gedrukte teksten — is *Een lezer aan het woord* dan ook een uitermate inspirerende studie geworden, die letterkundigen en historici terugbrengt naar het materiaal waarmee historisch letterkundig onderzoek hoort te beginnen: de tekst.

Annelies de Jeu

W. J. Cevaal, ed., *Een Hollands stadsorgel uit de Gouden Eeuw. Het Van Hagerbeer-orgel in de Pieterskerk te Leiden* (Nederlandse orgelmonografieën III; Zutphen: Walburg pers, Stichting Nederlandse orgelmonografieën, Leiden: Stichting Pieterskerk, Zeist: Rijksdienst voor de monumentenzorg, 1999, 320 blz., ISBN 90 5730 055 9).

De fraai uitgegeven bundel met vier bijdragen, gewijd aan het beroemde orgel van de Leidse Pieterskerk, verscheen niet voor niets in 1999. Op 11 november 1998 had namelijk de ingebruikname plaatsgevonden van het gerestaureerde instrument. Deze restauratie in de jaren 1994-1998 kende een lange voorgeschiedenis, waarin werd beslist dat de zeventiende-eeuwse toestand van het instrument het uitgangspunt diende te vormen. De terugkeer tot het originele concept was enerzijds voor de hand liggend omdat veel oorspronkelijk materiaal nog in het orgel aanwezig was, maar verkleinde anderzijds de mogelijkheden inzake het 'hedendaags' gebruik: orgelliteratuur uit later tijd dan de zeventiende eeuw zou moeilijk of niet meer uitvoerbaar zijn; voorts zou de inzet ten behoeve van koorbegeleiding onmogelijk worden. De originele toonhoogte van het orgel lag namelijk een halve toon lager dan tegenwoordig gebruikelijk is, terwijl de oorspronkelijke middentoonstemming zeer afwijkt van latere stemmingen. Dat in de besluitvorming het historisch besef het uiteindelijk van deze praktische bezwaren heeft gewonnen, getuigt van moed.

Hoewel het derde deel in de reeks 'Nederlandse orgelmonografieën' — uitgegeven door de Stichting Nederlandse orgelmonografieën in samenwerking met de Rijksdienst voor de monumentenzorg in Zeist — door verscheidene auteurs is geschreven, sluiten de afzonderlijke bijdragen goed op elkaar aan en is de volgorde zodanig logisch, dat de samenhang is gewaarborgd. In de eerste bijdrage beschrijft Jaap den Hertog blijkens de ondertitel 'De geschiedenis van het Pieterskerk-orgel tot 1680' (13-62), maar eigenlijk zou de meervoudsvorm 'Pieterskerk-orgels' gehanteerd moeten worden. Den Hertog begint zijn informatieve en goed gedocumenteerde bijdrage namelijk met een verkenning van de situatie in vroeger tijden en wijst er bijvoorbeeld op dat reeds in 1400 een groot en een klein orgel in de Pieterskerk aanwezig waren. De geschiedenis in de vijftiende en zestiende eeuw wordt ook ter sprake gebracht, zodat pas op pagina 32 'De Van Hagerbeers' worden geïntroduceerd.

Naadloos sluit hierop de bijdrage aan die de eindredacteur voor zijn rekening heeft genomen en waarin volgens de subtitel op pagina 63 'De historie van het Pieterskerk-orgel vanaf 1680' (63-110) ter sprake wordt gebracht. In de inhoudsopgave van het boek (5) is de term 'historie' overigens vervangen door de term 'geschiedenis', waarmee een nodeloos onderscheid in terminologie ten opzichte van de voorafgaande bijdrage wordt voorkomen. De cesuur bij het jaar 1680 was voor de hand liggend — al zou het jaar 1679 in de ondertitels van de eerste twee bijdragen nog exacter zijn geweest — omdat het door Galtus en Germer van Hagerbeer gebouwde orgel van de Pieterskerk sinds de oplevering in 1643 tientallen jaren bij telgen van de orgelbouwersfamilie Van Hagerbeer in onderhoud was gebleven. De dood van de laatste telg uit dit geslacht, Germers halfbroer Jacobus, betekende dus in zekere zin de afsluiting van